



e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2021, 8 (1), 192-212

ARAP ŞAİRİ MÜTENEBBÎ'DE ÜÇ MAHARET: TEŞBİH-İ ZİMNÎ, HAYAL VE HİKMET
Three Talents in the Arab Poet al-Mutanabbi: The Implicit Simile, Imagine and Wisdom

Adnan ARSLAN

Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-Mail: adnanarслан81@hotmail.com Orcid No: 0000-0002-3989-6612

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	18/02/2021
Kabul Tarihi / Accepted:	11/06/2021
Yayın Tarihi / Published:	30/06/2021
Cilt / Volume:	8
Sayı / Issue:	1
Sayfa / Pages:	192-212

Atıf / Cite as: Arslan, Adnan. "Arap Şairi Mütenebbî'de Üç Maharet: Teşbih-i Zımnî, Hayal Ve Hikmet" [Three Talents in the Arab Poet al-Mutanabbi: The Implicit Simile, Imagine and Wisdom]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/1 (2021), 192-212. Doi No: <https://www.doi.org.10.17859/pauifd.882941>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, *Ithenticate* intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with *Ithenticate* plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd



2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (1) 2021: 192-212

**ARAP ŞAİRİ MÜTENEBBÎ'DE ÜÇ MAHARET:
TEŞBİH-İ ZİMNÎ, HAYAL VE HİKMET***

Adnan ARSLAN**

Öz

Klasik Arap şiiri denildiğinde ilk akla gelen isimlerden biri de kuşkusuz büyük Arap şairi Ebû Tayyîb el-Mütenebbî'dir (öl. 354/965). Şiirlerinde işlediği temalarında söz sanatlarını ustaca kullanarak şairliğine zaman üstü bir hüviyet kazandırmıştır. Mütenebbî'nin divanına bakıldığında onun ustalığının üç hususta yoğunlaştığı görülmektedir. Birincisi; şair, teşbih türleri içerisinde en güzeli kabul edilen zımnî teşbihte mükemmel örnekler sunmuştur. Bu tür teşbihlerle şair sadece edebi gücünü değil aynı zamanda akli muhakeme ve kıyas yeteneğini de yansıtmış olmaktadır. İkincisi; şiirin olmazsa olmazı sayılan hayali öğeler, onun şiirlerinde hayranlık uyandıracak seviyede kullanılmıştır. Şair, aktarmak istediği olay ve olguları dinleyicisinin hayalinde kalıcı bir şekilde sahnelendirmektedir. Üçüncüsü ise Mütenebbî'nin çalkantılı ve maceralarla dolu hayatının özü olan tecrübelerini tüm insanlığa mal olacak şekilde edebi forma aktarabilmesidir. Bu da onun şiirlerinde hikmet olarak tezahür etmiştir. Bu çalışmada şairin divanında öne çıkan bu üç meziyet ele alınmıştır. Her üç hususta divanda pek çok örnek bulunduğu için ister istemez sınırlı sayıda şiirle yetinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Mütenebbî, Arap şiiri, Zımnî teşbih, Hikmet

**Three Talents in the Arab Poet al-Mutanabbi:
The Implicit Simile, Imagine and Wisdom**

Abstract

When it comes to classical Arabic poetry, the first name that comes to mind is undoubtedly the great Arab poet Abu Tayyib al-Mutanabbi (d. 354/965). He has given his poetry a timeless identity by skillfully using the art of rhetoric in the themes he handles in his poems. Looking at Mutanabbi's divan, it is seen that his mastery focuses on three issues. First one; The poet provided excellent examples of implied similitude, which is considered to be the most beautiful of the similes. With such similes, the poet reflects not only his literary power but also his mental reasoning and his ability to compare. Latter; Imaginary elements, which are considered indispensable for poetry, were used in his poems at an admirable level. The poet permanently staged the events and facts he wants to convey in the imagination of his audience. The third is that Mutanabbi's experiences, which are the essence of his turbulent and adventurous life, can be transferred into literary form at a cost to all humanity. This manifested as wisdom in his poems. In this study, these three virtues that stand out in the poet's divan

* Makalenin Etik Kurul Kararı gerektirecek herhangi bir unsur içermediğine dair yazarın yazılı beyanı bulunmaktadır

** Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-Mail: adnanarslan81@hotmail.com Orcid No: 0000-0002-3989-6612

are discussed. Since there are many examples on all three issues on the sofa, inevitably, a limited number of poems is contented.

Keywords: Arabic Language and rhetoric, al-Mutanabbi, Arab poetry, Implicit simile, Wisdom

Stractered Abstract: When it's said classical Arabic poetry, the first name that comes to mind is undoubtedly the great Arab poet Abu Tayyib al-Mutanabbi. He has given his poetry a timeless identity by skillfully using the art of rhetoric in the themes he handles in his poems. Looking at Mutanabbi's divan, it is seen that his mastery focuses on three issues. First one; The poet provided excellent examples of implied similitude, which is considered to be the most beautiful of the similes. With such similes, the poet reflects not only his literary power but also his mental reasoning and his ability to compare. Latter; Imaginary elements, which are considered indispensable for poetry, were used in his poems at an admirable level. The poet permanently staged the events and facts he wants to convey in the imagination of his audience. The third is that Mutanabbi's experiences, which are the essence of his turbulent and adventurous life, can be transferred into literary form at a cost to all humanity. This manifested as wisdom in his poems. In this study, these three virtues that stand out in the poet's divan are discussed. Since there are many examples on all three issues on the sofa, inevitably, a limited number of poems is contented. al-Mutanabbi is referred to as "Poem of Wisdom" in many literary history sources. The turbulent and rather depressed events he experienced turned into an experience for him. Although many of what happened to him had negative consequences for him, his experiences contributed to literature and his literature to reach today. A word of advice that was said based on long trials and observations and became popular with the public. According to the definition of the Turkish Language Association, proverbs are like this. Note that the passive voice is used in the definition. It draws attention to the fact that it is not known by whom the proverbs were said by saying that they were said. It doesn't matter who says it anyway. Because, in proverbs, there is a common law emerging from nature, an unchangeable law in social relations, and even a decree that has the last word of a destiny that sets a limit to existence. It doesn't matter which ancestor utters the very concise words of a few words such as the one who finds, the one who sows and reaps, the one who comes and seeks the one who goes. Here, it is not an ancestor who actually speaks, but only the truth that speaks. It is the humanly realized and verbalized version of a law of nature that ruled in creation and still takes place. In this respect, proverbs are the words of the truth, so our elders say: Those who do not listen to the great will howl. In terms of Arab culture, the situation is not much different. Like every nation, the Arabs also have parables that mean proverbs. Even the ancients knew the proverb was called "darb al-mathal". Maybe the fairy tale does not come from here. However, in terms of the Arabic language, it can be said that Arabs have a rightful privilege rather than other nations in literature and oratory. For this reason, there are many proverbs that speak in the form of poetry, starting from the pre-Islamic period called "al-jahiliya", until the fourth hijri century, when Arabic literature lived its brightest period. More precisely, dozens of poems have become proverbs. The Arab poet discovered a timeless truth that would renew his rule in every era, the poet died, but his poetry remained. Because the truth is immortal. If you ask someone on the streets of Arab countries today to tell me an Arab poet the answer you will get will most likely be al-Mutanabbi. Some of his poetries have become proverb stoday.

Keywords: Arabic Language and rhetoric, al-Mutanabbi, Arab poetry, Implicit simile, Wisdom

GİRİŞ

Bugün edebiyat ve şiire dair herhangi bir internet sitesine girdiğimizde karşımıza sayamayacağımız kadar çok edebi ürün ortaya çıkacaktır. Bunların ne kadarı “edebi” olduğu tabi ki tartışılır. Fakat şunu biliyoruz ki insanın edebiyata olan ihtiyacı duygularının var oluşu kadar katidir ve bu ihtiyaç, bazı edebiyat eserlerinin mekân ve zaman üstü bir hüviyet kazanarak tüm beşeriyete mal olmasında kendini ispatlamaktadır.

Arapçada hisseden kişi anlamına gelen “şair” kelimesi, kök anlamı itibariyle her insan için kullanılabilir. Zira insan duygusal bir varlıktır. Ancak duygularını söz sanatlarıyla etkileyici ve hafızalarda kalıcı bir şekilde aktarabilmek ise ıstlahi anlamda bir şair olmayı gerektirmektedir. Edebiyat sitelerinde şiir denemesi kabilinden binlerce söz sahiplerinin ne kadarının hakiki manada “şair” olduklarına eleştirmenler değil zaman karar verecektir. Onların neredeyse tamamı yüzlerce yıl sonra unutulup gidecek, hiç söylenmemiş sözler gibi karanlığa gömülecektir. Nasıl ki onlar, yüzler, binlerce yıl önce nice sözler kubbe-i semaya yükseldi lakin bunların çok azından şu anda haberimiz var.

İşte yüzlerce yıl önce sema kubbesine doğru yükselmiş ve unutulup kaybolmak değil aksine yıllar geçtikçe daha da kıymetlenmiş bazı sözler de duyuyoruz. Unutulmak denilen şey sanki onları unutmuş, es geçmiş gibi. Söylenildiği anda bir kıymet verilmişse asırlar sonra bu kıymet bine çıkmış. Söylenildiği dil ve coğrafyanın sınırlarını aşmış, yerli yabancı kültürlerle mal olmuş hatta atasözü haline gelmiş. Binlerce yıldır elmas yine elmas. Onlarca asır altın yine altın. Yıllar geçtikçe değerlenen, baha biçilemeyen tarihi eserler gibi. Günümüzden uzaklaştıkça daha fazla kıymet kazanan antika eşyalar gibi. Sıradan bir taş parçasını müzeliğe tarihi eser eyleyen, maddesi üç beş lira da etmeyen bir nesneyi antika kılan şey ne ise aynı şey, yüzyıllar öncesine ait olan bazı sözleri de öyle değerli kılmaktadır. Biraz tekellüflü olacak belki ama ebed ve edeb, İbn-i Cinnî'nin (öl. 392/1002) tabiriyle iştikak-ı ekbere¹ uğramış aynı kökten kelimelere benzemektedir. Ebediyet yani kalıcılık kazanmanın yolu sanki edebiyattan geçmektedir. Bu makalenin kaleme alınmasından bin altmışaltı yıl önce hayata gözlerini yummuş bir Arap şairinin bugün akademik bir Türk dergisinde şiirleri inceleniyorsa bunun sırrı ebed-edeb arasındaki gizemli ilişkiden dolayı olmalıdır. Tarih, kayda değer olay ve kişilere kitapların satırları arasında kalıcılık sunduğu gibi edebiyat da takdire layık sözleri kalplerde ve hafızalarda adeta nakşederek ebediyetle taçlandırmaktadır. Bu açıdan tarih, olayların edebiyat ise sözlerin sarrafıdır diyebiliriz. Ellerindeki mihenk taşı ile tarih ve edebiyat, kayda değer olanları ayıklayarak kaybolup zayi olmaktan muhafaza etmektedirler. İşte Mütenebbî'nin şiirleri Arap edebiyatının başköşesine konulmuş, insanlığa mal olmaya layık görülmüş böyle tarihi eserlerdir.

¹ İbn Cinnî Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis* (Kahire: el-Heyet'ul-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, ts.), 2/136.

Bu çalışma Mütenebbî'nin şiirlerini tarihi hüviyeti olan bir eser yahut manevi değeri bulunan bir antika haline getiren sır nedir gibi bir merakın mahsulüdür. Edebi zevk keyfiyetinin kişiden kişiye değişebileceği gerçeğini de kabul ederek şunu açıkça belirtmek isteriz ki Mütenebbî'nin kimi şiirlerine –güzelce anlaşıldığı takdirde- lakayt kalmak neredeyse imkânsızdır. Arap edebiyat eleştirmeni Alî el-Cihâvî'nin Mütenebbî'nin Arap kültürü üzerindeki etkisi hakkında yerinde bir tespiti var: *Bugün Arap gençleri Onun şiirlerinden onlarca beyit yüzlerce mısra ezberleyerek büyümektedir. Makale yazarları sözlerini süslemek yahut iddialarını teyit etmek için Onun şiirlerine atıfta bulunmaktadır. Her Arap farkında ya da değil ondan bir şeyler yudumlamakta. O, bunca yıl geçmesine rağmen hala Arapların gönlünde oldukça etkili.*² Cihâvî'ye hak vermemek mümkün değil. Zira değil edebiyatla ilgili bir metni herhangi bir Arap gazetesinin dahi günlük okuyucusu olsanız Mütenebbî'den bir nefes, kulağımıza er ya da geç gelecektir.

Divanında Onun şiirlerini bu denli kalıcı ve müessir kılan edebi unsurların izini takip ettik ve şimdilik üç damar tespit edebildik. Okunduğunda hayranlık uyandıran ve bu hayranlığın sonucunda da ezberleme şevkini tahrik eden beyitlere dikkat ettik. Gördük ki Mütenebbî, güçlü ve derin bir muhakemenin neticesinde ancak söylenecek zımnî teşbihlerle iddialarını tahkim etmiştir. Herhangi bir meselede ortaya koyduğu düşüncesini gayet kısa, veciz ama oldukça kesin, keskin ve muknî teşbihlerle desteklemiştir. Her seviyede muhatabının kolaylıkla kavrayabileceği dâhice teşbihlerle mantıki kıyaslar ortaya koymuştur. Bu itibarla Mütenebbî'nin zımnî teşbihleri onun zekâsını edebiyatında nasıl kullandığını ve şiirlerini akılla nasıl yoğurduğunu göstermektedir. Bundan dolayı onun şiirlerini etkili kılan şey, sadece söz sanatlarını ustaca kullanmasıdır demek ona haksızlık olacaktır. Zira Arap edebiyat tarihçisi ez-Zeyyât'ın dediği gibi Onu farklı kılan, kendi düşüncelerinin haklı olduğuna kati bir şekilde inanmış olmasıydı.³ O halde Mütenebbî'nin maksadı bir takım söz sanatlarıyla kulağa hoş gelecek bir şeyler söylemek değildi. Gerçekten adı gibi emin olduğu hakikatleri ilan etmek istiyordu. Onun bu isteğine uygun gelen ifade biçimi de akli inanmak zorunda bırakan zımnî teşbihlerdi. Bundan dolayı onun şiirlerindeki zımnî teşbihleri müstakil olarak ele almayı uygun bulduk.

İkinci olarak Mütenebbî pek çok edebiyat tarihi kaynağında “eş-Şâiru'l-Hakîm” olarak anılmaktadır. Yaşadığı çalkantılı ve epey de bunalımlı hadiseler onda tecrübeye dönüşmüştür. Başına gelenlerin birçoğu onun açısından olumsuz neticeler vücuda getirmiş olsa da tecrübelerinin edebiyata, edebiyatının da bugünlere ulaşmasında katkısı olmuştur. Belki de Mütenebbî bu sözümüzü duysa pek hoşlanmayacaktır ama iyi ki çalkantılarla dolu bir hayat geçirmiş ve bu suretle ondan sonra nice kitleler onun şiirlerinden istifade etmişlerdir. Mütenebbî'de edebi bir şekle bürünen hayat tecrübeleri Araplar arasında kıymetli birer hikmet halinde dilden dile

² Alî el-Cihâvî, *Teelluku's-şi'ri asru'l-Mütenebbî* (Kahire: Dâru'l-Meşrik, 2017), 261

³ Ahmed Hasen ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* (Kahire: Dâru'n-Nahda, ts.)301

aktarılmıştır. Bu açıdan onun hikmet dolu beyitleri bu çalışmanın bir başlığı altında bizlere kazandırılmak istenmiştir.

Üçüncü olarak Mütenebbî'yi Mütenebbî kılan çok cazip bir yönü ele alınmıştır. O da şairin parmak ısırtan hayal gücüdür. Şairin şiirlerinde hayal gücünü nasıl kullandığı ile ilgili bazı beyitleri seçilmiş ve şarihlerin şerhleri yardımıyla hayali tasvirleri Türkçeye yansıtılmaya çalışılmıştır.⁴ Fakat şunu da üzülerek itiraf etmek gerekir ki Mütenebbî'nin burada ele alacağımız şiirlerine yönelik çevirilerimiz orijinal metinlerin edebi değerine nispeten oldukça kifayetsizdir. Bu yüzden bu açığımızı kimi zaman yorumlarda sözü uzatarak kapatmaya çalıştık. Uzayan yorumların asıl nedeninin metnin orijinal dilindeki edebi zevk ve zenginliği aktarma çabasından kaynaklandığını belirtmek gerekmektedir.⁵

1. Teşbih-i Zımnî

Beyan ilminin konularından olan teşbih/benzetme, hakkında bilgi verilmek istenen herhangi bir şeyin (benzeyen) bir takım ortak özelliklerinden dolayı başka bir şeye (benzetilen) –melfuz ya da mukadder- teşbih edatı getirilerek benzetilmesidir.⁶ Bilindiği üzere teşbih yapılabilmesi için en azından benzeyen (müşebbeh) ve benzetilen (müşebbehun bih) zikredilmesi gerekmektedir. *Ali karınca gibidir* örneğinde olduğu gibi. Ali'nin çok çalışkan oluşu, hiç durmadan sürekli bir şeyler taşımaya çalışan karıncanın çalışkanlığına benzetilmiştir. Ali'nin bir niteliği ondan keyfiyetçe çok daha güçlü olan karıncanın çalışkanlığına kıyas edilmiştir. Ancak şu var ki bazı durumlarda benzeyen ve benzetilen cümlede açıkça zikredilmemektedir. Bu tür teşbihlerde teşbih cümlesinin tarafeyni olan benzeyen ve benzetenin altını çizmek mümkün değildir. Fakat iki ayrı cümle kurulmuş ikinci cümlede söylenen şey tamamen birinci cümlede ileri sürülen iddianın desteklenmesi için bir mesel olmaktadır. *Ali sürekli yeni bir şeyler öğrenme derdinde. Nitekim karınca, koşturmadan rahat edemez zaten* cümlesinde olduğu gibi. Bu iki cümleden Ali'nin çalışkan olduğu ve ancak çalışıp didinerek mutlu olduğu aklen anlaşılmaktadır. Fakat bu iki cümlede

⁴ Ebû Tayyib el-Mütenebbî'nin, hak ettiği ölçüde ülkemizde akademik ilgiye nail olmadığını üzülerek belirtmek gerekir. Arap dünyasında şair hakkında irili ufaklı yüzden fazla akademik çalışma mevcuttur. Sadece Arap dünyasında değil, Mütenebbî Batı üniversitelerinde de pek çok açıdan incelenmektedir. Bunların listesine ait bir derlemenin dahi bir makaleyi tatmin edecek kemiyette olduğu söylenebilir. Burada şairin hayatı ve şairliği ile ilgili birkaç çalışmaya yer verilecektir. Bunlara ulaşmak oldukça kolay olduğu için aynı şeyleri tekrar etmemek ve sözü uzatmamak adına onlara atıfta bulunmak yeterli olacaktır: İsmail Durmuş, "Mütenebbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/195-200; Şirin Gökkaya, *Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

⁵ Mütenebbî divanı üzerine yüzlerce diyebileceğimiz kadar çok şerh kaleme alınmıştır. Vâhidî, İbn Cinnî ve Ebu'l-Alâ el-Maarrî gibi Arap dili açısından önemli isimler Mütenebbî divanını şerh etmeyi Arap diline hizmet olarak görmüşlerdir. Bu çalışmada çoğu zaman el-Maarrî'nin şerhi esas alındığı için Mütenebbî şiirlerine kaynak olarak bu eser verilecektir.

⁶ Abdülazîz Afk, *İlmu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1985), 62

açıkça benzeyen, benzetilen, benzeme yönü ve benzetme edatı şunlardır denilemez. Bir teşbih olduğu zımnî/örtülü bir şekilde cümlelerin akışından anlaşılmaktadır. İlk cümlede ileri sürülen “çalışkanlık” iddiası ikinci cümledeki içerikle teyit edilmiştir. Bu yüzden bu türde kurulan cümleler teşbih kapsamında ele alınmış fakat teşbih unsurları açıkça zikredilmediği için kapalı anlamına gelen zımnî teşbih şeklinde beyan literatürüne girmiştir. Teşbihin rükünleri denilen öğelerin (müşebbeh-müşebbehun bih-veçhü’ş-şebah-edâtu’ş-teşbîh) azaltılmasıyla edebi sanatın daha güçlü ve ifadenin daha etkili olduğu bilindiği için özellikle şairler bu türden bir benzetme sanatına değer vermişlerdir. Zira böyle bir teşbihte dinleyicinin hayal ve kıyas gücü harekete geçirilmekte⁷ ve böylece daha az sözle daha fazla manalar ihdas edilmektedir ki bu da edebi metnin omurgasını teşkil eden icazın bir dayanağını teşkil etmektedir.

Zımnî teşbihte benzetme işi bir bakıma dinleyicinin muhakemesine bırakılır. Bu tür teşbihte şairin iddiasını destekleyici sadette söylediği ikinci cümle ile ilk cümle arasındaki mantıki bağın anlaşılır ve güçlü olduğu nispetinde benzetme güzel ve müessir olur. Bu tür bir teşbih Türk edebiyatında bu başlık altında incelenmemektedir. Ancak şu var ki Türk edebiyatına böyle bir kullanım kısmen irsal-i mesel olarak girmiş olma ihtimali vardır. Nitekim TDV İslam Ansiklopedisinde İskender Pala, İrsal-i Mesel maddesi altında şu şekilde örnek vermiştir:

Îrâd-ı mesel diye de adlandırılan bu sanat söz arasında bir ibareyi kullanmak bakımından iktibasa, kullanılan sözle asıl anlatımdaki benzerlik dolayısıyla teşbihe ve anlatımla örnek gösterilen öğelerin denklîği yönünden leff ü neşre benzer. İrsâl-i meselde asıl düşünce bir taraf, düşüncenin pekiştirilmesi için örnek verilen söz (mesel) ikinci taraftır. Böylece örnek sözü işiten muhatap, heyecanın meydana getirdiği çağrışım ve temsil yoluyla asıl fikri iyice anlamış olur. Ziyâ Paşa’nın, “Bed-asla necâbet mi verir hîç üniforma / Zerdûz palan vursan eşek yine eşektir” beytinde giyim kuşamın mayası bozuk insanlara asalet sağlayamayacağı fikri, altın palan da vurulsa eşeğin eşeklikten kurtulamayacağı gerçeğinin ifadesiyle örneklendirilmiştir.⁸

Arap edebiyatında ise zımnî teşbih hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Özellikle son yıllarda Arap üniversitelerinde konunun ciddi anlamda ilgiye mazharoldüğünü görmekteyiz. Bu yüzden kavramın tarihi serüveni ve literatür

⁷ Bûcumua Bûmdeyn, *el-Hasâisu’l-belâgiyye fî emsâli’l-Meydânî* (Tilimsan: Ebu Bekir Bulkâyt Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi, Doktora Tezi, 2017-2018), 68

⁸ İskender Pala, “İrsal-i Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/451-452.

taraması hakkında ilgili çalışmalara atıfta bulunarak⁹ sözü Mütenebbî'ye¹⁰ getireceğiz.

Hayatı epey çalkantılı geçen büyük Arap şairi Mütenebbî, çoğu zaman şiirini muhalefet aracı olarak da kullanmıştır. Bunun sonucu olarak zaman zaman hapse atılmıştır. Bir keresinde Ebû Dulef adında birisi kendisine hapiste iken bir hediye gönderir. el-Mütenebbî bu şahıstan aslında hoşlanmamaktadır. Fakat hapisane şartları onu bu hediyeyi kabul etmeye mecbur bırakmıştır. Şair, mecburiyet halinde bu hediyeyi kabul etmesini şu şekilde takdim etmektedir:

غَيْرَ إِخْتِيَارٍ قَبِلْتُ بِرَّكَ بِي وَالْجَوْعُ يُرْضِي الْأَسْوَدَ بِالْجَيْفِ

*İstemeden kabul ettim iyiliğini; nitekim açlık, aslanları leşlere mecbur eder.*¹¹

Şair burada düştüğü halini anlatabilmek için kendisini aslanlara kıyas etmektedir. Aslanlar leş yemeye tenezzül etmeyecek onurlu hayvanlar olduğu halde açlık onları ölü hayvanlardan arta kalanları yemeye mecbur etmektedir. Kendisi Ebû Dulef gibi sevmediği bir insandan yardım almaktan hoşlanmadığı halde zindan hayatı onu bu iyiliği kabul etmeye mecbur bırakmıştır. Ebû Dulef'in iyiliğini leşe, kendisini aslana, zindandaki halini de açlığa benzetmektedir.

Şair aynı şiirinde zindanla konuşmaktadır. Zindan onun gözünde kendisine kötülük etmek isteyen bir şahıs gibi olmuştur. Ona, *كُنْ أَيْهَا السِّجْنُ كَيْفَ شِئْتَ* "Ey zindan! Dilediğin gibi ol." diyerek meydan okuyan şair zindanda bulunuyor oluşunun onun değerinden bir şey eksiltmediğini de şu şekilde dile getirir:

لَوْ كَانَ سُكْنَايَ فِيكَ مَنْقَصَةً لَمْ يَكُنْ الذُّرُّ سَاكِنَ الصَّنْفِ

Eğer benim sende bulunmam bir eksiklik olsaydı inci midyenin içinde olmazdı.

İnci çok değerli bir ziynet eşyası olduğu halde değersiz bir kabuk olan midyenin içinde yer almaktadır. Şair burada kendisini inciye zindanı da midyenin kabuğunu

⁹ Muhammed Fevâz Arsân Ganâm, "et-Teşbihu'd-dimnî", *Câmiatu'l-Bulkâ et-tatbîkiyye kulliyetu'z-Zerkâ el-Câmiyye* (Ocak 2018), 1-30; Asvânî, *Dirâse tahlîliyye belâğîyye anî't-teşbih'd-dimnî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Endonezya: Sultan Şerif Kâsım İslam Üniversitesi, Bitirme Tezi, 2014; Omar Abdurrahmân es-Sârîsî, "et-Teşbihu'd-dimnî ve evveliyyâtuhû fi's-şi'ri'l-Abbâsî el-Mutenebbî nemûzecen", *Mecelletu mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye bi-Dimaşk* 84/3, (721-748)

¹⁰ Arap dünyasında müstakil olarak Mütenebbî'nin şiirlerinde zımnî teşbihi konu edinen makale düzeyinde bir çalışmaya da ulaştık. Bu makalede yazarın teşbih-i zımnî hakkındaki literatürü Mütenebbî öncesinden itibaren tarayarak en sonunda konu özelinde şairin divanını incelediğini gördük. Yazar, Mütenebbî'nin divanında zımnî teşbihe örnek gösterilebilecek yaklaşık altmış beyti listelemiş ve bunların bir kısmını da zımnî teşbih ile gözetilen muhtelif amaçlar doğrultusunda tasnif etmiştir. Bu çalışmanın nitelik ve kıfayetini takdir etmekle birlikte bazı örneklerin daha fazla şerh edilmeyi hak ettiğini düşünerek bu makalede aynı konu bir başlık halinde incelenmiştir. İlgili çalışma için bk. Omar Abdurrahmân es-Sârîsî, "et-Teşbihu'd-dimnî ve evveliyyâtuhû fi's-şi'ri'l-Abbâsî: el-Mutenebbî nemûzecen", *Mecelletu mecmau'l-lugati'l-Arabiyye* 84/3, 721-748.

¹¹ Ebu'l-Alâ el-Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu divâni'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî (Suudi Arabistan: Merkezi'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, 2008), 761

benzetmektedir. Diğer taraftan şair yapmış olduğu bu zımnî teşbihe şöyle bir güzellik de katmıştır ki midyenin kabukları bilindiği üzere siyahtır. Tam aksine inci de değerli olmasının yanında parlak beyazdır. İnci ile kabuk renk ve değer bakımından zıtlık içerisindedir. Dolayısıyla şairin zindanı bir şeylere benzetmek için midye kabuğunu tercih etmesi gayet uygun düşmüştür. Zindan midye kabuğunun dışı gibi siyah ve içi de midye kabuğun içi gibi karanlıktır. Bu tasvire göre midye gibi siyah ve karanlık olan zindan, inci gibi parlak ve değerli olan şairi içinde saklamaktadır. Midye kabuğu, incinin değerini eksiltmediği gibi zindanda bulunuyor oluşu da şairin kıymetini azaltmamaktadır.

Daha önce de değindiğimiz gibi Mütenebbî hasmı çok, rakibi de bol bir şairdir. Bu yüzden başı epey de belaya girmiştir. Çevresindeki insanlardan çok çekmiştir. Bu yüzden birçok şiirinde kendisi ile çevresindekileri karşılaştırdığı görülür. Bir şiirinde iç içe olduğu insanlarla kendisini şu şekilde kıyaslamaktadır:

وما أنا مِنْهُمْ بِالْعَيْشِ فِيهِمْ وَلَكِنْ مَعْدِنُ الذَّهَبِ الرَّغَامِ

Ben onlarla beraber yaşadığım için onlardan biri değilim. Lakin altının madeni toprağın içidir.¹²

Birçok atasözü kişinin beraber olduğu kimselerin ahlakını taşıdığına dair bir şeyler söylemektedir. Belli ki şair bu tür sözlerin kendisi için geçerli olmadığını düşünmektedir. Ona göre başkaları ile ister istemez beraber olması ve onlarla muşeret etmesi kıymet bakımından onlar gibi olmasını gerekli kılmaz. Nitekim altın madeni de çok değerli olduğu halde bulunduğu yer toprağın içidir. Büyük büyük toprak yığınları bir dirhem altına kıymetçe müsavi gelmediği halde altın toprağın içinden çıkarılır. Şair usta bir şekilde çevresindeki insan yığınlarını toprağa kendisini de altına benzetmektedir. Bir önceki midye kabuğu teşbihinde olduğu gibi burada da toprak siyah ve değersiz altın parlak ve kıymetli oluşlarıyla karşı karşıya getirilmiş ve zıtlık ilişkisi göstermiştir.

Aynı şiirinin devamında Mütenebbî dünya hayatında değersiz ve kifayetsiz kimselerin bilakis itibar gördüğünden şikâyetçidir. Her nasılsa karakter bakımından düşük sefil insanlar yüksek makam ve mevkilere gelebilmektedir. Tam aksine kıymetli asil insanlar da hak etmedikleri şekilde muamele görmekte ve değerleri bilinmemektedir. Fakat şu var ki insanların nazarında itibar görmek yahut görmemek kişinin değeri için ölçü değildir. Zira insanların bu kıymet terazisi çoğu zaman bozuktur. Şair duygularını şu şekilde dile getirir:

وَلَوْ لَمْ يَعْزُ إِلَّا ذُو مَحَلِّ تَعَالَى الْجَيْشُ وَإِنْ حَطَّ الْقَتَامُ

Eğer sadece değeri olanlar yükselseydi ordu yükselir, toz yerde kalırdı.¹³

Savaş meydanına gidildiğinde zafer elde etmek için lazım olan şeyler atlar, askerler ve onların silahlarıdır. Savaş denildiğinde değerli olanlar bunlardır. Süvariler

¹² Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 252.

¹³ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 255.

silahlarıyla birlikte savaş meydanına geldiğinde ortalık toz duman olur. Yerden yukarı doğru tozlar yükselirken ordu yerde sabit kalmıştır. Toz yerden yükseldiği için değerli değildir. Aynı şekilde ordu da yerde kaldığı için ona kıymetsiz denilmez. Bunu gibi bir şekilde dünyevi makamlarda yükselmiş yahut şan ve şöhrete kavuşmuş kimseler aslında toz gibi değersiz olabilir. Diğer taraftan savaş anında din, vatan ve namus gibi değerler için çarpışan kahramanlar hakikatte çok değerli olduğu halde tozların altındadırlar. Bu, onların değerini düşürmez. Tozların kolaylıkla yükselebilmeleri onların değersizliklerinde gelen hafifliklerinden dolayıdır.

Öfkeye hâkim olmak ve yumuşak huyluluk evrensel bir fazilettir. Fakat Mütenebbî, *hilim* denilen bu yumuşak başlılığa bir şerh koymak lüzumu hissetmiştir. Ona göre *hilim* hakkını almaya gücü yettiği halde kişinin hakkından feragat ederek yumuşaklık göstermesidir. Yoksa kişi, hakkını gasp etmiş yahut mağduriyet yaşatanlara karşı elinden bir şey gelmediği için yumuşaklık gösteriyorsa bunun adı *hilim* değil zillettir; değersiz kişilerin tutunduğu bir bahanedir. Korku ve zilleti gizlemek için istimal edilen sefil bir kılıftır. Şair ilk beyitte bu düşüncelerini şöyle paylaşmaktadır:

كل حلم أتى بغير اقتدارٍ حجة لاجيء إليها اللئام

Acizlikten gelen her yumuşaklık, değersiz kişilerin başvurduğu bir bahanedir.¹⁴

Mütenebbî hakkını aramaktan korkan aciz tabiatlı ürkek kimseleri yermek için bu beyti yeterli görmez. Onların yumuşak huyluluk perdesi arkasında saklamaya çalıştıkları yüreksiz hallerini daha da açığa vurmak ister. Başkaları değil bizzat kendi eliyle kişi, kendisini aşağılık bir duruma düşürmüştü artık diğer insanların hakaret etmelerinden müteessir olmayacağını ifade eder. Böyle bir insan ölü gibidir. Ölüye yara acı vermediği gibi böyle kimselere de hakaret edilmesi onları rencide edecek değildir. Bu beyitte de hakaret yaraya, onursuz kişi de ölüye benzetilmiştir.

مَنْ يَهْنُ يَسْهُلُ الْهَوَانُ عَلَيْهِ مَا لَجْرَحَ بِمَيِّتٍ إِيْلَامٍ

Kim kendini hakir duruma düşürürse aşağılanmak ona kolay gelir. Niekim ölüye yara acı vermez.¹⁵

Mütenebbî'nin onursuz kişileri ölüye benzettiği başka şiirleri de vardır. Onun gözünde zillete duçar olmak ölmek gibi bir şeydir. Böyle kimselerin sahip olduğu imkânlar, güzel kıyafetler en fazla kefenin ölüye verdiği fayda kadar yarar sağlayabilir:

لا يُعْجِبُنْ مَضِيماً حُسْنُ بَرْتِهِ وَهَلْ تَرُوقُ نَفِينَا جُودَةَ الْكَفَنِ

Zillete düşmüş kişinin güzel elbiseleri hoşuna gitmesin; kefenin kalitesi ölüye hoş gelir mi?¹⁶

¹⁴ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 216.

¹⁵ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 216.

¹⁶ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 404.

Mütenebbî zımnî teşbihi sadece kınama ve yerme bağlamında değil methiye makamlarında da sıklıkla kullanılan bir şairdir. Aşağıdaki beyitte bu türden teşbihin güzel bir örneği bulunmaktadır:

أعيا زوالك عن محلّ نلتُهُ ... لا تخرج الأقمار عن هالاتها

*Nail olduğun mevkinin son bulması imkânsızdır. Nitekim ay halesinden hiç çıkmaz.*¹⁷

Şair bu beyitte methettiği kişinin yüceliğinden hiçbir şey kaybetmeyeceğini ifade etmektedir. İnsanların sahip olduğu güzellikler geçici, edindikleri mevkiiler de muvakkattır. Fakat şairini övdüğü kişide ise durum böyle değildir. *Memduh/övülen kişinin* elde ettiği meziyetler ayın etrafında ışığın parlaklığından dolayı hâsıl olan haleye benzetilmiştir. Ay var olduğu sürece hale de devam edeceği gibi övülen kişi de yaşadığı sürece övgüye konu olan sıfatları hep bulunacaktır.

Mütenebbî'nin methiye amaçlı zımnî teşbihe başvurduğu diğer bir şiiri ise iki kişi hakkındadır. Şairlerin methiye kastiyle söyledikleri şiirlerinde farklı amaçları vardır. Çoğunlukla halife, vezir, katib, vali gibi yönetici sınıfına inşat edilen methiye kasidelerinde amaç maddi çıkar ve siyasi nüfuz elde etmektir. Ancak şair kimi zaman böyle bir amaç gütmeyen dostlarına karşı da samimi methiyeler sunabilir. İşte aşağıdaki beyitte Mütenebbî Tay Kabilesi'nin reisi ve oğlunu şu şekilde övmektedir:

وأصبح شعري منهما في مكانه ... وفي عنق الحسناء يستحسن العقد

*İkisi hakkında şiirim tam yerinde olmuştur. Nitekim güzel kadının boynunda gerdanlık güzel durur.*¹⁸

Güzele ne yakışmaz ki der bir atasözü. Anlaşılan Mütenebbî buna benzer bir yakıştırmayla övdüğü iki kişiyi güzel bir kadına, kendi şiirini ise gerdanlığa benzetmiştir. Şair söylediği şiirin gerdanlık gibi güzel olduğunu fakat bu şiire asıl güzellik veren şeyin söylendiği kişilerin güzelliği olduğunu ifade etmiştir.

Diğer bir şiir de benzer içeriktedir. Burada da şair övdüğü kişinin cömertliğini zımnî teşbihe başvurarak dile getirmektedir:

كرم تبين في كلامك مائلا ... ويبين عتق الخيل في أصواتها

*Sözünde kendini gösteren bir cömertlik senin ki. Nitekim atın güzelliği sesinden belli olur.*¹⁹

Şair övdüğü kişinin konuşmasındaki hünerini övmektedir. Öyle güzel bir konuşmaya sahiptir ki onun cömertliği yahut yüceliği sözlerinden belli olur. Onun bu durumu iyi bir atın kişnemesi gibidir. Zira iyi bir at, her şeyden önce çıkardığı seslerden kendini göstermektedir.

¹⁷ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu divâni'l-Mütenebbî*, 251.

¹⁸ Sâhib b. Abbâd, *el-Emsâlu's-sâira min şî'ri'l-Mutenebbî*, thk. Muhammed Hasen Âl Yâsîn (Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1965), 28.

¹⁹ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu divâni'l-Mütenebbî*, 250.

2. Hikmet

Mütenebbî'yi Mütenebbî yapan şeyleri sınırlandırmak böylesine büyük bir Arap şairi için oldukça zordur. Hiciv şairi, gazel şairi şeklinde nitelenemeyecek derecede usta bir şairdir Mütenebbî. Ancak şu var ki onun divanını okuyan bir kişinin hafızasında kalacak olanlar, büyük ihtimalle derin hayat tecrübeleriyle örülmüş hikmet beyitleri olacaktır. Şairin hayatı, kaynakların ayrıntılı bir şekilde aktardığına göre kavga ve mücadelelerle geçmiştir. Sevdiklerinden ayrılışı, hasımlarıyla kavgası, yaşadığı olumsuzluklar karşısında çelik gibi irade ve azmi gibi pek çok şey onda derin tecrübeler bırakmış ve bu deneyimlerini hikmet beyitlerine dökmüştür. Şevki Dayf'ın deyişiyle yaşadığı zaman ve karşılaştığı insanlara karşı kötümserliğinden dolayı kalbinde hep bir intikam duygusu beslemiştir. Taşdığı bu ruh hali, insanların onun şiirlerinde kendi karamsarlık ve sıkıntılarını bulmaya vesile olmuştur.²⁰ Bu tarzdaki şiirler bir kişinin yaşadığı şahsi tecrübeleri değil insan türünün müşterek değerlerini yansıttığı için kalıcı olmuş ve nesilden nesle aktarıla gelmiştir. Bu itibarla eğer Mütenebbî, her hâlükârda bir özelliği ile öne çıkarılacak olsa idi bu onun hikmet şairliği yönü olurdu denilebilir. Zira şairin hikmet yönü Arap dünyasında lisansüstü tez düzeyinde farklı açılardan birden fazla çalışmanın konusu olmuştur. Dolayısıyla şairin divanına hikmetli sözler açısından daha ayrıntılı bilgi için bu çalışmalar bakmak gerekecektir.²¹ Bu başlık altında bizim dikkatimizi çeken birkaç beyit ele alınacaktır.

Biraz önce bahsettiğimiz gibi Mütenebbî çalkantılı bir hayat sürmüştür. Yaşadığı şeylerden edindiği tecrübeler onu bilge bir insan haline getirmiştir. Tecrübeli bir insan oluşunu dile getirdiği şu beyit oldukça dikkat çekicidir:

إِلَيْكَ فَإِنِّي لَسْتُ مِمَّنْ إِذَا اتَّقَى عِضَاضَ الْأَفَاعِي نَامَ فَوْقَ الْعَقَارِبِ

*Geri dur şöyle! Ben yılanların ısırmasından sakınıp da akreplerin üzerinde uyuyan kimselerden değilim.*²²

Şairin bu sözleri “Mümin aynı delikten iki kez sokulmaz.” hadisini akla getirmektedir. Bir insan eğer yılanlardan sakınıyorsa yani çevresinde kendisine zarar verecek kimselere karşı müteyakkız davranıyorsa o halde tam uyanık olmalıdır. Yılanlardan sakınayım derken bazılarının da yılan değil ama akrep gibi zararlı olabileceğini unutmamalıdır. Şair hayatta kişiye zarar verecek kimselerin sadece sakınılan ve kötülüğü bilinen kişiler olmadığını, onlardan başka “akreplerin üzerinde uyumak” ifadesinden anlaşıldığı gibi dost bilinenlerden de husumet besleyenler çıkabileceğini hatırlatmaktadır. Zehirli ama sinsice yaklaşan iki hayvan olan yılan ve akrep istiaresiyle şair, dost ile düşmanını birbirinden ayıramayan kimselerden

²⁰ Şevkî Dayf, *Asru'd-duvel ve'l-imârât el-Cezîratu'l-Arabiyye, el-Îrâk, el-Îrân* (Kahire: Dâru'l-maârif, 1980), 351

²¹ Sâmiye Medverî, *Şi'ru'l-hikme beyne'r-ru'yeti'l-felsefiyye ve'l-melfûzi'n-nefsî inde'l-Mutenebbî* (Cezayir: El-Akîd el-Hâc el-Hadr Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009-2010);

²² Maarî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu divâni'l-Mütenebbî*, 152.

olmadığını dile getirmektedir. Şair bu düşüncelerini başka bir şiirinde de şu şekilde dile getirmektedir:

ومن الصداقة ما يضرُّ ويؤلمُ ومن العداوة ما يُصيبُكَ نفعُهُ

*Dostluğun acı veren, zarar dokunan tarafı olabileceği gibi düşmanlığın da sana faydası olabilecek yönleri vardır.*²³

İnsanlarda asıl olanın güzel ahlak olduğunu düşünürüz. Selim bir fitratın adalet ve merhamet üzere hükmedeceğine inanırız. Hâlbuki Mütenebbî'nin yaşadıkları ona başka şeyler öğretmiştir. Ona göre insanlar asıl itibariyle haksızlık yapmaya, zulmetmeye eğilimlidir. Eğer din yahut kanun korkusu gibi engelleyici, caydırıcı mânialar olmasa insan hep zayıf bulduklarına haksızlık etmeye meyyaldir.

وَالظُّلْمُ مِنْ شَيْمِ النَّفْسِ فَإِنْ تَجَدُّ ذَا عَفَا فَلِعَلَّةٍ لَا يَظْلُمُ

*Zulüm, nefislerin ahlakındandır. Eğer iffet sahibi birini bulursan bil ki bir sebepten dolayı zulmetmiyordur.*²⁴

Bu konuyla alakalı olarak şairin hikmet içerikli diğer bir şiiri de vardır. Yukarıdaki beyitte insanların zulme eğilimli oluşları ifade edildiği gibi aşağıdaki beyitte de şair yaratılıştan gelen özellikler üzerine vurgu yapacaktır:

وكل يرى طرق الشجاعة والندى ... ولكن طبع النفس للنفس قائدُ

*Herkes cesaret ve kerem sahibi olmanın yollarına bakar. Lakin kişiyi sevk eden onun tabiatıdır.*²⁵

Şairin dediği gibi cesaret sahibi ve cömert bir insan olmayı belki de herkes ister. En azından öyle tanınmak arzu eder insanlar. Fakat şu var ki cesaret ve kerem sahibi olmak gibi erdemler yaratılışın vaz ettiği karakterlerdir. Kişinin kendisini bu hususta gereğinden fazla zorlamaması lazım geldiği gibi başkalarını da -eğitim adı altında- fitratını zorlayacak müdahalelere yeltenmemesi gerekir. Aslında burada dile getirilen *yaratılış ve karakter* hususuna Cahiliyeden itibaren pek çok şair tarafından değinilmiştir. Cahiliye dönemi şairlerinden olup hikmet dolu şiirleriyle tanınan Zühre b. Ebû Sülmâ da (öl. M. 609) benzer bir şekilde karaktere vurgu yapmaktadır:

ومهما يكن عند إمريءٍ من خليقةٍ... وإن جالها تخفى على الناس تعلم

*Kişinin nasıl fena bir ahlakı varsa ve de onun, ne kadar insanlardan gizli kalacağını zannetse de o, bilinir.*²⁶

Şairin dünya hayatının hakikatine dair söylediği şeyler yaşadığı derin tecrübelerinin mahsulü olduğu aşikâr olan şairin şu beyitleri hikmetle karışık züht içeriklidir:

²³ Sâhib b. Abbâd, *el-Emsâlu's-sâira min şî'ri'l-Mutenebbî*, 34.

²⁴ Sâhib b. Abbâd, *el-Emsâlu's-sâira min şî'ri'l-Mutenebbî*, 33.

²⁵ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 308.

²⁶ İbn Kuteybe Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *'Uyûnu'l-aḥbâr*. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 2/8.

سبقنا إلى الدنيا فلو عاش أهلها ... منعنا بها من جيئةٍ وذهبٍ

Dünyaya bizden önce niceler geldi. Eğer onlar yaşasaydı bizim gelip gitmemize mani olurlardı.²⁷

Bu beyitle şair dünyayı, yol üzerinde kurulmuş bir han, bir kervansaray şeklinde hayal ettirmek istemektedir. Yolculuk esnasında bir soluk almak için kervansaraya gelen yolcular azıklarını alıp dinlendikten sonra yollarına devam etmelidirler. Zira arkadan gelen yeni yolculara yer açılmalıdır. Her gelenin çakılıp kaldığı bir han bir süre sonra kalabalıktan dolayı çekilmez olacaktır. Şair dünyanın da böyle yol üzerinde kurulu bir han gibi olduğunu vadesi dolanın gitmesi gerektiğini anlatmak istemektedir. Hâlbuki insanlar dünya hayatına böyle mi bakarlar? Bir sonraki beyit ise dünyaya gelenlerle gidenlerin mahiyetlerini anlatmaktadır:

تملكها الآتي تملك سائبٍ ... وفارقها الماضي فراق سليبٍ

Dünyaya gelen onu talan edermişçesine sahiplenir; giden de talan edilmiş gibi ayrılıp gider.²⁸

Dünyaya gözlerini açan insanoğlu, dağları ormanları, güneşleri yıldızları, havası suyu ile kendisine hizmetkâr kılınmış geçici bir misafirhanede kendini bulur. Çevresinde onu kuşatan varlıkların emrine verilme sebebi misafir oluşandandır. Hâlbuki insan, misafir olduğunu unutup mihmandarın kendisine takdim ettiği dünyayı yağmalayıp talan edermişçesine sahiplenir. Dünya nimetlerine, hane sahibinin ikramıdır diyerek şükranla mukabele edeceği yerde o nimetleri savaşta elde edilmiş bir ganimet yahut talan edilesi bir fırsat gibi görür ve öyle de yapışır dünyaya. Oysaki talan ettiği dünyadan ecel gelip onu adeta talan edecektir. Misafirliğin şerefine iktifa etmeyip garetgir gibi davranan insan, elinde dünyaya ait her ne varsa talana uğrayıp yapayalnız geldiği yere geri dönecektir. Talan eden talana uğrayacaktır.

Kaynaklar Mütebebbî'nin sevdiği insanlara karşı son derece bağlı, sadık ve iyiliksever olduğunu aktarmaktadır. Değer verdiği kimseler için gözünü budaktan sakınmadığından bahsedilmektedir. Tam aksine kalbi ısınmadığı yahut husumet beslediği kimselere karşı da öfkesinde ölçsüz davrandığı anlatılmaktadır. Şair aşağıdaki beytinde iyilik ve cömertliğin muhatabı ve yerine göre olması gerektiği yönündeki hayat tecrübesini şu şekilde dile getirmiştir:

إذا أنت أكرمت الكريم ملكته و إن أنت أكرمت اللئيم تمردا
و وضع الندى في موضع السيف بالعلا مضر كوضع السيف في موضع الندى

*Kerim olan birine ikramda bulunursan onun gönlüne girersin;
değersiz birine ikramda bulunduğunda daha da temerrüde düşer.
Kılıç kullanman gerektiği yerde ikramı yüksek tutmak,*

²⁷ Maarî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 48.

²⁸ Ebû Mansûr es-Seâlebî, *Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî ve mâ lehû ve mâ aleyhi*, thk. Muhammed Muhyiddîn abdülhamîd (Kahire: Mektebetu'l-Huseyn et-Ticâriyye, ts.), 63

*ikram makamında kılıç kullanman gibi zararlıdır.*²⁹

Şair bu şiiriyle, gözü tutmadığı ve leîm/değersiz bulduğu kimselere iyilik etmenin onların kalbine girip fethetmek yerine onları daha da şirazedden çıkarmaya sebep olduğunu ifade etmektedir. Mizacı düzgün, selim fitrat üzere olan kimseler kendilerine iyilik edildiğinde iyilikle karşılık verir ve kendisine yapılan iyiliğe karşı minnettar olurlar. Zaten olması gereken de budur. Ancak günümüz ifadesiyle karaktersiz kimseler ise iyilikten anlamadığı gibi kendisine ikram, iltifat ve ihsanda bulunan kişiyi istismar etmeye yahut ezmeye çalışmaktadır. Şair bu tabiatta kimselere ikram değil kılıç yahut kılıç gibi keskin dil göstermek gerektiğini düşünmektedir. Diğer taraftan iyilik yaparak kazanılabilecek sağduyu sahibi kimselere de zor kullanarak bir şeyler yaptırmaya çalışmak da zararlıdır.

Şairin bu hikmet dolu iki beyti Araplar arasında o kadar büyük bir beğeniye kavuşmuştur ki atasözü haline gelmiştir. Türk edebiyatında hikmetli şiirleriyle halka mal olup bazı şiirleri atasözü haline gelmiş Ziya Paşa gibi³⁰ Mütenebbî de burada yer verdiğimiz iki beytiyle Arap kültürüne kazınmıştır. Bugün Arap medyasında, yukarıdaki bilhassa ilk beyit anonim gibi sıklıkla kullanılmaktadır.³¹ Yerine göre davranmak gerektiğine dair şu şiiri de oldukça ibretamizdir.

من الحلم أن تستعمل الجهل دونه ... إذا اتسعت في الحلم طرق المظالم

*Yumuşak başlılık zillet yolunu genişletiyorsa öfkeni kullanman aklın gereğidir.*³²

Yukarıdaki beyit Merhum Âkif'in şu dizelerini çağrıştırmaktadır:

Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?

Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!

Bu başlık altında şairin bilgeliğini gösteren son bir örnek olarak aşağıdaki beyte de yer verilebilir:

لَوْ لَا الْمَشَقَّةُ سَادَ النَّاسُ كُلُّهُمْ الْجُودُ يُفْقَرُ وَالْإِقْدَامُ قَتَالُ!!

Meşakkat olmayaydı eğer, olurdu herkes beyefendi

*Lakin cömertlik, fakirlik; cesaret de ölüm getirdi.*³³

²⁹ Sâhib b. Abbâd, *el-Emsâlu's-sâira min şî'ri'l-Mutenebbî*, 48.

³⁰ Örneğin Türk toplumunda pek çok kişi tarafından bilinen *âyinesi iştir kişini lâfa bakılmaz* özdeyişi dilden dile atasözü gibi aktarılmaktadır. Hâlbuki bu sözler şair Ziya Paşa'ya aittir.

³¹ Bunun birkaç örneği için bk. <https://www.alousboue.com/63114/> (Erişim 19 Ocak 2021); *احتجاجا على تصريحات نتنياهو العلانية ضد صفقة السلاح.. الإمارات تلغي اجتماعا لسفيرتها في الأمم المتحدة* (Erişim 19 Ocak 2021); *ناشطة سعودية من أصل* (Erişim 19 Ocak 2021); *سوري تثير غضب السعوديين.. ما السبب؟- (فيديو وتغريدات) | القدس العربي* (Erişim 19 Ocak 2021). Örnek olarak verdiğimiz bu üç sitede yer alan haber/makalelerde yazarlar, Mütenebbî'nin adını zikretmeden söz konusu beyti bir atasözüymüş gibi söylemektedirler.

³² Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 206.

³³ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 1085.

Dillerde dolaşan ve muhtemelen tüm dünya edebiyatlarında bir şekilde karşılığı olan *her şeyin bir bedeli vardır* sözüyle kastedilen eğer *daha fazla gayret* ise Mütenebbî de aynı şeyi söylemiştir diyebiliriz. Balıklar yüzmek için yüzgeçlerini hareket ettirmek, kuşlar uçmak için kanat çırpma zorunda olduğu gibi insan da maddi ve manevi yükselebilmek için mutlaka bir şeyler yapmalıdır. Şair, bu beyti ile belki de cömertlik ve fedakârlık yapmış yahut cesaret göstererek ortaya atılmış kimselerin bunun karşılığında başlarına şer gelmiş kimseleri uyarmak yahut kınamak için söylemiştir.

Kişinin yaşama sevinci ne kadar kuvvetli ise ölümün sillesi de o kadar acımasız oluyor. Bu hakikati şair Mütenebbî'de apaçık bir şekilde görmek mümkündür. Zira şair pek çok şiirinde ölüm karşısındaki acizliğini dile getirmiştir. Bu şiirlerinden bir tanesi de memdûhu Seyfuddevle'nin annesi öldüğünde ona söylediği şu mersiyesinde yer almaktadır:

وَتَقْتُلْنَا الْمَنُونُ بِلَا قِتَالِ	نُعِدُّ الْمَشْرِفِيَّةَ وَالْعَوَالِي
وَمَا يُنَجِّينَ مِنْ خَبَابِ اللَّيَالِي	وَنَرْتَبِطُ السَّوَابِقَ مَقْرَبَاتِ
وَلَكِنْ لَا سَبِيلَ إِلَى الْوَصَالِ	وَمَنْ لَمْ يَعِشْ الدُّنْيَا قَدِيمًا
نَصِيْبُكَ فِي مَنَاوِكَ مِنْ خَيَالِ	نَصِيْبُكَ فِي حَيَاتِكَ مِنْ حَبِيْبِ

Kılıç ve mızrakları hazırlarız; halbuki ölüm bizi savaşmadan katleder.

Atları bağlarız; halbuki belaların bizi yakalamasına mani olamaz.

Kim var ki dünyaya aşık olmayan; fakat sevgiliye yol yok.

Bu dünyada sevdiğinden nasibin uykunda rüyandan elde ettiğin kadardır.³⁴

Şairin diğer bir şiirinde ise dünya hayatını iki şeye benzetmektedir: Kötü ahlaklı bir kadın ve avcının ağını yakalamak için kurduğu ağ:

فَذِي الدَّارِ أَخُونِ مِنْ مَوْسٍ ... وَأَخَذَ مِنْ كَفِّهِ الْحَابِلِ
تَفَانِي الرِّجَالِ عَلَى حَبِّهَا ... وَمَا يَحْصِلُونَ عَلَى طَائِلِ

Bu dünya var ya facir bir kadından daha hain, avcının ağından daha aldatıcı

Erkekler onun sevgisinden birbirini katleder; lakin ondan bir şey elde edemez.³⁵

Ölümün hakikatine dair diğer bir şiirinde şöyle ilginç bir tasvire rastlamaktayız:

وَمَا الْمَوْتُ إِلَّا سَارِقٌ دَقَّ شَخْصَهُ .. يَصُولُ بِلَا كَفِّ وَ يَسْعَى بِلَا رَجْلِ

Ölüm, şahsı gizli bir hırsızdan başkası değil; eli olmadan soyar, ayağı olmadan kaçır.³⁶

³⁴ Ebu't-Tayyîb el-Mutenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, (Beyrut: Dâru Beyrût, 1983), 265

³⁵ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvâni'l-Mütenebbî*, 892.

³⁶ Ebu'l-Bekâ el-Ukberî, *Şerhu dîvâni'l-Mutenebbî*, thk. Mustafa es-Sekâ, İbrâhîm el-Eybârî, Abdülhafîz eş-Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/166. (4 Cilt)

Diğer bir şiirinde de ticari münasebetlerden, ekolojik dengeden tutun uluslararası ilişkilere kadar her şeye tatbik edilebilecek külli bir kaideyi dile getirmektedir.

بِذَا قَضَيْتِ الْأَيَّامَ مَا بَيْنَ أَهْلِهَا مَصَائِبُ قَوْمٍ عِنْدَ قَوْمٍ قَوَائِدُ

*Kaderin hükmü böyledir: Birilerinin musibeti birilerine nimet olur.*³⁷

Erkekler hakkında önyargısı olmayan kadın olmadığı gibi kadın tabiatına dair söyleyecek sözü olmayan erkek de yoktur denilebilir. Söz konusu edebiyat olduğunda da hemen hemen her şairin kadınlarla ilgili bir şeyler söylediği görülür. Mütenebbî de kendisinden beklenildiği gibi kadınlar hakkında kanaatini hikmet dolu şu sözleri ile ifade etmiştir. İlgili beyitlerin tamamına yer vermek faydalı olacaktır:

إِذَا عَدَّرْتَ حَسَنَاءَ وَقَتَّ بَعْدَهَا فَمِنْ عَهْدِهَا أَنْ لَا يَدُومَ لَهَا عَهْدُ
وَإِنْ عَشِيقَتُكَ كَانَتْ أَشَدَّ صَبَابَةً وَإِنْ فَرَكْتَ فَاذْهَبْ فَمَا فِرْكُهَا قَصْدُ
وَإِنْ حَقَّقْتَ لَمْ يَبْقَ فِي قَلْبِهَا رِضَى وَإِنْ رَضِيتَ لَمْ يَبْقَ فِي قَلْبِهَا حَقْدُ
كَذَلِكَ أَخْلَاقُ النِّسَاءِ وَرُبَّمَا يَصِلُ بِهَا الْهَادِي وَيَخْفَى بِهَا الرُّشْدُ

Bir kadın vefasızlık etmişse aslında ahdini yerine getirmiştir.

Zira onun ahdi vefasızlık etmektir.

Eğer kadın aşka düşerse sırlıslık olup kapılır.

Eğer bir terk edip de gitmişse, ardına bakma sakın; dönüşü yoktur onun.

Eğer bir öfkeye kapıldı ise, kalbinde zerre sevgi kalmaz artık.

Eğer hoşlanıp razı oldu ise kalbini sevgi kaplayıverir.

İşte böyledir kadınların kalbi.

*Belki de onlarda akıl sapıtmış, akl-ı selim yolunu kaybetmiştir.*³⁸

Şairin hakkında şiir söylediği konulardan birisi de aşktır. Şu şiiri aşk olgusuna bilgece bir bakışı yansıtmaktadır:

ضَنْئِي فِي الْهَوَى كَالسَّمِّ فِي الشَّهْدِ كَامِنًا لَذَنْتُ بِهِ جَهْلًا وَفِي اللَّذَّةِ الْخَتْفُ

*Aşktaki acı balda gizli zehir gibidir. Onu bilmeden tattım, tadında ölüm varmış.*³⁹

3. Hayal

Şiiri diğer edebi türlerin fevkine çıkararak en önemli unsur barındırdığı tasvirlerdir. Şairin dile getirdiği tasvirler dinleyicinin kulağından girip hayalinde ne kadar süratli ve tutarlı sahneler canlandırırorsa şiir o kadar başarılı sayılır. Usta bir şair oldukça veciz ifadelerle büyük bir kareyi hayalde yaşatabilir. Özenle seçilmiş parlak ve yerinde lafızlar projeksiyon gibi vazife görür ve hayal perdesi üzerine adeta film şeridi gibi olaylar ve duyguları yansıtır. Şair şiirini söylemeden önce hayalinde neyi canlandırmışsa aynı imgeler, sahnelerinden bir şey kaybetmeden olduğu gibi dinleyicinin hayal dünyasına aktarılır. Bu suretle iyi bir şair iyi bir yönetmen gibidir.

³⁷ Sâhib b. Abbâd, *el-Emsâlu's-sâira min şî'ri'l-Mutenebbî*, 43.

³⁸ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvâni'l-Mütenebbî*, 375.

³⁹ Ukberî, *Şerhu dîvâni'l-Mutenebbî*, 2/284.

İyi bir tiyatro senaristinin oyunculara roller vererek onları konuşturduğu gibi iyi bir şair rolleri kelimelerine verir. Her bir kelimenin bu hayali dramda bir rolü vardır. Hangi rol için hangi kelimenin seçileceği ise başlı başına ustalık gerektiren bir sanattır. Mütenebbî'yi unutulmaz kılan işte bu hayali dramlarındaki maharetidir. Burada yer vereceğimiz birkaç örnek onun bu yeteneğini göstermek için yeterli olacaktır:

تطالعه من بين ريش القشاعيم	تمر عليه الشمس وهي ضعيفة
تدور فوق البيض مثل الدراهم	إذا ضوءها لاقى من الطير فرجة
من اللمع في حافاته والهوام	ويخفى عليك الرعد والبرق فوقه

Bu ordunun üzerinden güneş sönük geçer

Akbabaların tüylerinin arasından ışık süzülür.

Eğer güneş kuşların arasından bir açıklık bulursa

Gümüş paralar gibi beyazların üzerinde daire oluşturur.

Kılıçların parlaklığı ve savaşçıların seslerinden dolayı

Onun üzerinde gök gürültüsü ve şimşek gizlenir sana.⁴⁰

Tercüme edilen bir şiirin aslına nispeti tüyleri yolunmuş bir tavus kuşunun aslına nispeti gibidir der Taha Hüseyin. Sadece bu beyitlerin çevirisi dahi büyük usta Taha Hüseyin'in sözünü haklı çıkaracak basitliktedir. Şimdi bu şiirde şairin hayal gücünü nasıl ustaca kullandığına bakacağız.

Şair övgüsünü bu kez bir kabile reisine yahut halifeye değil muhteşem bir orduya yöneltmektedir. Ordu disiplinli bir şekilde savaş meydanına doğru intikal ederken gökyüzünde güneş sanki kısıktır. Güneşin ışıklarının parlaklığını ordunun üzerinden gündüz vakti engelleyen nedir? Akla ilk gelen kapkara bulutlardır. Ancak bu kez öyle değil. Bu heybetli askerlerin üzerinde uçan akbaba sürüsü ordunun üzerinde güneşin ışığını örtecek derecede kesafet oluşturmuştur. Akbabaların ordunun üzerinde ne işi var gibi bir soru akla gelecektir. Şair bu sorunun cevabını vermez. Onu bizim bilmemizi ister. Evet, leşçil kuşlar olan akbabalar bu ordunun daha önceleri pek çok kez cenk meydanlarını mezbahaya çevirdiğini görmüştür. Düşman askerlerini kırıp geçiren bu ordu arkasında akbabalara rızık olacak nice cesetler bırakmıştır. Bu manzaraya alışan akbabalar şimdi yine bu orduyu hareket halinde görünce peşlerine takılmış ve üstlerinde alçaktan uçmaktadırlar. İşte güneşin ışığının zayıf olma sebebi budur. Kuşlar bulut gibi ordunun üzerini kaplamıştır.

Eğer olur da güneş kuşların arasından bir delik, bir açıklık bulursa bu kez başka bir sahne ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki savaş meydanına doğru sıkı ve muntazam adımlarla ilerleyen askerlerin kafaları elbette ki açık değildir. Başlarında miğfer taşıyan askerlerin kafalarına vuran güneşin ışınları binlerce miğferin üzerine

⁴⁰ Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 120.

yansıyınca kocaman bir ayna gibi güneşi yansıtmaktadır. Gündüz ortasında deniz yüzüne güneş vurduğunda hâsil olan manzara ne ise binlerce miğferin üzerine vuran güneş manzarası da onun gibi bir şeydir. Miğferler güneşin parlaklığından dolayı gümüş paralar gibi parlamaktadır.

Şair askerlerin meydana doğru intikal vaziyetini hayalde canlandırdıktan sonra birden muharebede çatışma anına dikkati çeker. Savaş başlamış ve kızışmıştır. Çatışma anında kahraman bir ordu en güzel nasıl methedilir? Düşman askerlerini akbabalara yem haline getirecek acımasız bir savaşta şair çatışma anının can alıcı ihtişamını en berrak nasıl yansıtır? İşte burada şair mübalağaya epey müsait olan teşbih-i mablûba başvurur. Askerlerin kılıçları öylesine hızlı ve kuvvetli bir surette düşman neferleri üzerine inip kalkar ki gökyüzünden yeryüzüne inen şimşekleri bile görünmez olur. Yani göklerden çakıp gelen o parlak şimşekler dahi kılıçların parlaklığından gizlenmiştir. Diğer taraftan ellerinde kılıç biçerdöver gibi savaş meydanında akbabalara rızık hazırlayan askerın böğürlerinden çıkan naralar, haykırışlar da gök gürültüsünü bastıracak şiddettedir. Bu teşbihte şimşek ve gök gürültüsü askerlerin kılıç ve naralarına benzetilmiştir.

Şairin hayal gücünü yansıtan diğer bir beyit de şudur:

كأنَّ الجفونَ على مقلتي ثيابٌ شققنَ على ثاكيل

Gözlerimin üzerindeki kapaklar sanki evladını kaybetmiş

bir annenin üzerindeki parçalanmış elbiseler gibi.⁴¹

İlk bakışta alakasız gibi görünen bu lafızlarda şair birbirinden oldukça uzak şeyleri bir araya getirmiş ve hayalde tasvir etmiştir. Mütenebbî'nin bu şiiri gazel temalıdır. Âşık olduğu kişiye hitaben söylediği bu beytinde sürekli ağladığından bahsetmektedir. Fakat göz kapakları ile evladını kaybetmiş annenin elbiselerin ne alakası vardır? Evet, sürekli ağlayan kişilerin göz kapakları şişer ve bir müddet sonra da iltihap kapar. Gözyaşlarını silmek için insanlar parmaklarıyla göz kapaklarını ovalar. Bu durum sadece kısa süreliğine ağlayan bir kişide tabi ki göz kapağı tahrişine neden olmaz. Ancak sürekli ağladığı için devamlı göz kapaklarını ovalayan kişide bu tahriş kaçınılmazdır. İşte burada şairin göz kapaklarını, neden evladını kaybetmiş annenin elbiselerine benzettiği yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Çocuğu ölen bir anne üzüntüsünden dolayı saçını başını yolar, elleriyle yana yakıla kendine vurur, dizlerini döver, acısından dolayı ne yaptığını bilmez elbiselerini çekiştirir. Herkesin kendi hayalinde çocuğunun vefat haberini aldığı anda yaşadığı şeyler vardır. İşte şair, dinleyicisinin hayalindeki o "anne" imgesini harekete geçirmek ister. Anne üzüntüsünden dolayı kendini parçaladığı gibi şair de sevgilisinin ayrılığından dolayı kahrolmuş ve ağlaya ağlaya gözlerini eskitmiştir.

⁴¹ Maarri, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*, 883.

SONUÇ

Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz. Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre atasözleri böyledir. Dikkat edilirse edilgen çatı kullanılır tanımda. *Söylenmiş* denilerek atasözlerinin kim tarafından söylendiğinin bilinmediğine dikkat çeker. Zaten kimin söylediği de önemli değildir. Zira atasözlerinde fitrattan çıkan muttarit bir kanun, sosyal ilişkilerde değişmez bir yasa hatta varlığa sınır çizen bir kaderin son sözü söyleyen bir hükmü vardır. *Eden bulur, eken biçer, gelen gideni aratır* gibi birkaç kelimelik gayet veciz sözleri hangi atanın söylediğinin ne önemi var. Burada aslında söyleyen bir ata değil konuşan yalnız hakikattir. Yaratılıştaki hükmeden ve halen de cereyan eden bir fitrat yasasının beşerce fark edilmiş ve söz giydirilmiş halidir. Bu itibarla atasözleri hakkın sözleridir bundan dolayı büyüklerimiz der: Ulu sözü dinlemeyen ulur. Arap kültürü açısından da durum pek farklı değildir. Her milletin olduğu gibi Arapların da atasözleri anlamına gelen meselleri vardır. Hatta eskiler bilir atasözüne darb-ı mesel denilirdi. Belki de masal buradan gelme.

Fakat Arap dili açısından şöyle bir fark söylenebilir ki edebiyat ve hitabette Araplar diğer milletlerden ziyade haklı bir imtiyaza sahiptirler. Bundan dolayı Arap edebiyatının Cahiliye denilen İslam öncesi dönemden başlayarak en parlak dönemini yaşadığı hicri dördüncü yüzyıla kadar şiir formunda söyleyeni belli pek çok atasözü bulunmaktadır. Daha doğrusu onlarca kimi şiirler atasözleşmiştir. Arap şairi her devirde hükmünü tazeleyecek olan zaman üstü bir hakikati keşfetmiş, şair ölmüş ama şiiri baki kalmıştır. Zira hakikat ölümsüzdür.

Bugün Arap ülkelerinin sokaklarında herhangi bir Araba *bana bir Arap şairi söyle* dediğinizde alacağınız cevap büyük olasılıkla Mütenebbî olacaktır. Onun bazı şiirleri bugün atasözü haline gelmiştir. Bu çalışmada Mütenebbî'nin şiirlerini etkin ve nüfuzlu kılan işte bu muhtemel etkenler üzerine yoğunlaştık. Bu nedenlerin, şairin şiirlerinde dayanak edindiği zımnî teşbih, hikmet ve hayal gücü olduğu düşüncemize örnekler sunduk. Bu örneklerin asıl dilindeki edebi cazibeyi bir nebze de olsun yansıtabilmek için yorumlarda bulunmak zorunda kaldık. Vasfa dayalı böyle bir çalışmanın söyleyebileceği son söz şudur: Mütenebbî bugün, Türkiye'deki Arap dili ve belâgatı anabilim dallarında yapılan çalışmaların listesini görse epey üzülürdü.

KAYNAKÇA

Asvânî, *Dirâse tahlîliyye belâğiyye ani't-teşbih'd-dımnî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Endonezya: Sultan Şerif Kâsım İslam Üniversitesi, Bitirme Tezi, 2014.

Atîk, Abdülazîz. *İlmü'l-beyân*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1985.

Bûmdeyn, Bûcumua. *el-Hasâisu'l-belâğiyye fî emsâli'l-Meydânî*. Tilimsan: Ebu Bekir Bulkâyit Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi, Doktora Tezi, 2017-2018.

Cihâvî, Ârif. *Teelluku's-şi'ri asru'l-Mütenebbî*. Kahire: Dâru'l-Meşrik, 2017.

- Dayf, Şevkî. *Asru'd-duvel ve'l-imârât el-Cezîratu'l-Arabiyye, el-Îrâk, el-Îrân*. Kahire: Dâru'l-maârif, 1980.
- Durmuş, İsmail. "Mütenebbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/195-200. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ganâm, Muhammed Fevâz Arsân. "et-Teşbihu'd-dimnî". *Câmiatu'l-Bulkâ et-tatbîkiyye kulliyetu'z-Zerkâ el-Câmiyye*. Ocak 2018.
- Gökkaya, Şirin. *Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- İbn Abbâd, Sâhib. *el-Emsâlu's-sâira min şî'ri'l-Mutenebbî*. thk. Muhammed Hasen Âl Yâsîn. Bağdat: Mektebetu'n-Nahda, 1965.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Hasâis*. 3 Cilt. Kahire: el-Heyet'ul-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, ts..
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. *'Uyûnu'l-ağbâr*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- Maarrî, Ebu'l-Alâ. *el-Lâmiu'l-azîz şerhu dîvânî'l-Mütenebbî*. thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî Suudi Arabistan: Merkezu'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, 2008.
- Medverî, Sâmiye. *Şî'ru'l-hikme beyne'r-ru'yeti'l-felsefiyye ve'l-melfûzi'n-nefsî inde'l-Mutenebbî* Cezayir: El-Akîd el-Hâc el-Hadr Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009-2010.
- Mütenebbî, Ebu't-Tayyîb. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1983.
- Pala, İskender. "İrsal-i Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sârîsî, Omar Abdurrahmân. "et-Teşbihu'd-dimnî ve evveliyâtuhû fi'ş-şî'ri'l-Abbâsî elMutenebbî nemûzecen". *Mecelletu mecmâi'l-Lugati'l-Arabiyye bi-Dimaşk* 84/3, 721-748.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî ve mâ lehû ve mâ aleyhi*. thk. Muhammed Muhyiddîn abdülhamîd. Kahire: Mektebetu'l-Huseyn et-Ticâriyye, ts.
- Ukberî, Ebu'l-Bekâ. *Şerhu dîvânî'l-Mutenebbî*. thk. Mustafa es-Sekâ, İbrâhîm el-Eybârî. 4 Cilt. Abdülhafîz eş-Şalebî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Zeyyât, Ahmed Hasen. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*. Kahire: Dâru'n-Nahda, ts.